

Miklós Tamás

A NYOMKERESÉS VÉGE. A DETEKTÍV ELTŰNIK

Ötletvázlat

„A rendőrség arra való, hogy logikát vigyen a teremtésbe”
(Kertész Imre: DETEKTÍVTÖRTÉNET)

I. A detektívregény olvasatai

A detektívregény paradigmája ismeretesen a XX. század eleje óta izgalomban tartja az irodalomtörténészeket, filozófusokat, történészeket. Sokan elemezték a detektívregény struktúráját, alapfiguráit, terét, állandóságát és változásait, jellegzetes típusait, kialakulásának történetét, hatását, összevetették Arisztotelész poétikai elveivel, a történelmi regényírással, a gótikus regénnyel. A nagy detektívben pedig Kracauer, Benjamin és Ernst Bloch mellett olyan kiemelkedő gondolkodók láttak kulcsfigurát, mint Brecht, Sklovszkij, Chesterton és Todorov, Eco és Ginzburg. A detektív hol mint orvos, hol mint művészettörténész, mint történész vagy pszichoanalitikus, hol mint olvasó, hol mint a szerző, mint kószáló, mint pap vagy mint hitetlen pap, esetleg angyal, olykor mint cinkos, mint a ráció képviselője, mint a társadalmi rend helyreállítója vagy mint a helyreállítás illuzionistája, mint rejtvényfejtő, mint az örök kereső figurája áll előttünk a téma nagy analíziseiben. Remek értekezések szólnak e műfaj zárt struktúrájáról és játékszabályairól vagy éppen e zárt struktúrák áttöréséről, a szabályok átértelmezéséről, idézőjelbe kerüléséről, a magasirodalomhoz vagy a társadalmi problémákhoz való viszonyáról.

A detektívtörténetnek nagyjából a két háború közötti időre rögzült, (a kivételek ellenére) kanonizálódott, feltűnően egységes, sematizált struktúrája – állandó szereplői és logikája, az, hogy szinte végtelen variációs gazdagsága mellett mindig ugyanarról a történetről van szó – kézenfekvővé tette, hogy elemzői modellként kezeljék; a kérdés mindig is az volt, hogy minek a modelljét látjuk benne.

Ezúttal a detektívparadigma egy metafizikai olvasatának, ezen belül pedig a teodiceahagyományhoz való viszonyának kommentálásához szeretnék egy ötletet vázolni.

Arra a folyamatra szeretnék utalni, amelyben a nyugati kultúra tradicionális *kereső*, a világba benyomult nyomasztó titkot feltáró, fenyegetését legyőző hőse *cselekvőből mindinkább külső, utólagos szemlélővé, értelmezővé válik, kívül kerül saját történetén*, egyre inkább távolról, idegenként tekint arra, s próbálja összeilleszteni, történetté összeolvasni, teodiceává menteni az előtte feltorlódozó, de értelmet vagy legalábbis számára elfogadható értelmet egyébként nem mutató elemeket.

A detektívregény modellszerűen, egyben parodisztikusan jeleníti meg, amint az eltávolodás során a szemlélő végül ezt az értelmezői, olvasói – vagyis a cselekedeteket és történéseket jelentésnélküliségük fenyegetéséből kiváltó – pozícióját is elveszítve, vagy teljesen kilép a történetből, vagy nyomtalanul feloldódik annak értelemnélküliségében.

Amellett szeretnék érvelni, hogy a detektívregény nem egyszerűen a keresés, az olvasás, a rejtvényfejtés, a titokfeltárás, a nyomolvasás nagy nyugati tradícióinak para-

digmáját, hanem a keresés és egyben a *keresésre való ironikus reflexió keserű paródiáját* képviseli. Ennyiben pedig a történelemfilozófia nagy kísérletei utáni történelemfilozófiai konklúziók irodalmi megjelenítője.

II. A detektívregény evidens gyökerei a keresés nagy nyugati kulturális hagyományában

Az, hogy a detektívregény értelmezést követelő, ám rejtekező összefüggések keresésének paradigmája – a róla szóló irodalom közhelye.

Aligha kell hosszan és körülményesen érvelni amellett, hogy a *nyugati kultúra detektív-kultúra*, hogy a klasszikus detektívregény e kultúra alapmeséjét mondja *módosítva* újra.

A kereső, a nyomasztó titok feltárására induló, a rendkívülit értelmezni, így azt fenyegető idegenségből meghódítani próbáló, a megtörténtet tetté mesélve humanizáló, a tethhez tettetst rendelő, a tettes révén a bajnak nevet adó, azt megszemélyesítő, azon szimbolikusan felülkerekedő, azt domesztikáló, saját uralmát a megtörtént fölé utólag kiterjesztő, világát saját világgként helyreállítani próbáló ember természetesen azelőtt is kultúránk hőse volt, mielőtt a nagy detektív sztereotip figurájában rögzült.

Elég röviden utalnunk a detektív-kultúra néhány alapmotívumára. Olyan elemekre, amelyek Homérosz utáni kultúránkban rég megelőzik a detektívregényt, ám amely motívumokat a detektívregény is hűségesen összegyűjt, egyesít és formalizál. (A detektívregényeknek persze rengeteg tipológiája készült, ami nem csoda, hiszen zárt szabályokat követő műfajról van szó. Most csak egy-két korábról örökölt elemet említék.)

(1) Látszat és igazság különbözik.

Annak, amivel szembesülünk, s ami értelmezésünket kihívja, az igazsága nem közvetlenül mutatkozik meg, nem magától értetődő, hanem valami rejtett, valami feltárásra, beavatásra, fordulatszerű feltárulkozásra vagy éppen mélyebb megértésre, megfejtésre szoruló.

A nélkül a feltevés nélkül, hogy az igaz nem közvetlenül hozzáférhető, nem látszik (feltétlenül és maradéktalanul), a látszat pedig nem igaz (feltétlenül és maradéktalanul), nem volna elgondolható az ember istenképmásisága vagy más szóval: fensége, méltósága, szabadsága, nem volna lehetséges semmilyen, a közvetlenül adotton túltekintő emberi előrelátás vagy tervezés, nem volna lehetséges a bizakodás vagy vigasz a bajok idején, nem volna lehetséges a közvetlenül éppen tapasztalton túlira irányuló megismerés, és nem volna lehetséges a megismertek értelmezése, vagyis tágabb kontextusba állítása.

(2) A látszatok mögötti igazsághoz, a titok feltárásához különleges út vezet.

A közvetlenül adott látszatok világából való kilépés, az igazsághoz való hozzáférés (tehát a hamisból az igazba történő átlépés) vagy különleges felsőbb ajándék, kegyelem, isteni útmutatás, varázslat, révület, vagy különleges rituális beavatás, vagy különleges, a tudásra irányuló, módszeres önfelkészítés, vagy speciális, a mindennapi gondolkodástól eltérő intellektuális módszer, vagy az igazság feltárására irányuló különleges képességekkel, lehetőségekkel bíró személy közvetítése révén lehetséges. A *különleges* itt az adottból, a magától értetődőnek látszóból való kilépést, e kiválás, e distancia szükségességét jelöli.

A nagy detektív a közvetlenségbe ragadt többi emberhez képest sajátos úton jár, s ez olyan elődeire emlékeztet, mint a nem látható összefüggéseket égi utazása nyomán

megértő parmenidészi megismerő, a mélyebb összefüggésekről nem tudó „alvók” piaci vélekedéseivel szembeni tudást birtokló, „éber” hérakleitoszi filozófus, a barlang árnyai helyett egyszerre a napfényben feltáruló világot megismerő platóni gondolkodó, az igazat a hamissá vált világgal szembesítő próféták, a tévelygések útvesztőjében Istent felismerő, az igazság önfeltárulkozása tanúja, a misztériumok beavatottja, a titkot ismerő pap stb.

(3) A megértés útja során a kereső egy jelentésre, közvetlenül nem látható igazságokra utaló jelekként, nyomokként fejt meg, olvassa, fordítja le „szöveggé” a világ közvetlenségükben adott mozzanatait, „hieroglifáit”.

(4) Amikor a nagy detektív felfedi az addig elfedettet, nem akármilyen *titkot* tár fel, hanem olyan, az elbeszélés egész világát áthatót, amely *a történet szervező alapzata*ként tárul fel.

Ernst Bloch arról ír, hogy a nagy detektív nem egyszerűen valamely közömbös titok leleplezője, hanem egy roppant *nyomasztó titoké*: valami mintha nagyon nem volna rendben a világban, amelyben a nagy detektív a rendet helyreállítandó nyomozni kezd. Oidipusz tudja, hogy a város megmentéséhez *muszáj* rátalálnia a megfejtésre. Bloch Schellinget idézi, szerinte az is bolond, aki azt hiszi, rátalálhat Istenre a poklok nélkül, aki szerint vezethet út a megismeréshez, mely ne a szörnyűségekben merítené meg az utazót.

E sorok a titkot kereső, megfejtő, megértő igyekezet két fontos újabb aspektusára irányítják figyelmünket.

Az egyik, hogy a detektív titkot feltáró munkája nyilvánvalóan a rosszal számot vető, birkózó teodiceák tradíciójába tartozik. A másik, hogy a megismerésnek súlyos ára van.

(5) *A teodiceák közé tartozik természetesen, vagyis abba a hagyományba, amely a nyomasztó rossz kimagyarázására, egy jó világrendbe integrálására, ártalmatlanítására tett kísérletet azáltal, hogy felmutatta azt a kontextust, amelybe illesztve a tapasztalt rossz immár nem elszigetelten, önállóan, szabadon, fenyegetően mered ránk, hanem az elbeszélés világába domesztikáltan, helyére parancsoltan a megértés rácsa mögé kerül. Mely megértés helyreállítja a jónak a rossz elszabadulása, megmagyarázhatatlansága által fenyegetett rendjét. Ez az elszabadulás a detektívtörténetek esetében az elszabadult, gazdátlan, vagyis értelmezhető motivációjú tettes nélküli holttestek végletesen leegyszerűsített képében jelenik meg.*

(6) Az, hogy a megismerésnek, a feltárásnak, a lepel lerántásának – általában az apokalipszisnak – *ára* van, hogy a megismerő nem marad eközben az, aki volt, hogy a titok megértése annak megértéséhez is vezethet, miért is kellett mindennek eddig titokban maradnia, olyan evidencia, amely speciális módon nyomul be a detektívtörténetbe. Ismeretes, hogy számos irodalmi előzményben a titokfejtő vagy az életével (vagy mondjuk szeme világával) fizet a közönséges szem számára nem befogadható látvány megpillantásáért, a túlságos tudásért, vagy másképpen *kell kilépnie a többiek világából*.

Mert a keresés az élet közvetlensége, élhetősége szempontjából idegen, veszélyes te-repre lépést jelent.

Oidipusz példája világos. Platónnál a barlangot a megismerésért elhagyó, majd oda visszatérő filozófus élete veszélybe kerül, a BABILONI TALMUD szerint négyen léptek be a Paradicsomba – a végső dolgok megértésének helyére –, Ben Azaj a látványtól szörnyet halt, Ben Zoma megőrült a látottaktól, Aher kiábrándult és eretnekké vált, csak Rabbi Aqiba tért vissza ép elmével. Mintha olyasmi várt volna rájuk ott, ahol minden kiderül, olyan tudás, amit embernek alig lehet elviselni. Még aki visszatért, az is *visszatért* – ő

sem maradhatott meg a tudás közvetlen közelségében. Amikor a lovagmesékben a tilalom ellenére a lány felfedi a titkot, a férfi kilétét (például gyertyafénynél feltárja az alvó kedvese arcát), akkor vagy a személy, vagy a szerelem (vagyis addigi életük további lehetőségége) pusztulása az ár. Judit is megfizet a Kékszakállú vára titkának megismeréséért, s ahogy itt a herceg, úgy a VARÁZSFUVOLÁ-ban a titkok kapuján túlról felhangzó háromszoros „Vissza!” kiáltás figyelmezteti a keresőt. A jós vak, a próféták, a látók nem élhetnek normális életet. Ahogyan minden rituális beavatási szertartás során, a szabadkőműveseknél is szimbolikusan meghal a titok világába belépő, meghal tudniillik addigi élete számára, átlép egy másik világba, körbe. De ha a titkot feltáró nem hal is meg valóságosan, a titok megismerése révén kívül került az azt nem ismerők világán, s bár továbbra is köztük jár, tudása folytán idegenné vált közöttük. *Idegenné kell válnia*, mert olyasmit tud, ami bár annak szervező titka, mégsem illeszthető vissza az e tudás nélküli, „hétköznapi” életbe. A tiltás erre figyelmezteti.

III. A detektívregény speciálisan újkori történet

A keresés történeteinek átfogó hagyományába illőkön túl a detektívregény ismeretesen speciálisan újkori jegyeket is mutat. Kezdve attól, hogy a bűn felderítésére irányuló valóságos nyomozás csak az újkorban vált az igazságra utaló jelek, bizonyítékok kutatásává, s lépett túl a tanúvallomáson vagy éppen istenítéleten alapuló vizsgálatokon, egészen az ész értelmező munkájának, az igazságkeresés tisztán racionális szabályainak ambíciójáig. Első pillantásra talán vélhető volna, hogy a detektívregény az ész kezdeti, újkori önbizalmának műfaja. A racionális magyarázat lehetőségének bizonyosságáé. A hité, hogy a titkok nem kifürkészhetetlenek, s hogy minden ésszerű egészzé áll össze. Persze a detektívregény nagyon nem ezt mutatja, s nem véletlenül nem is ekkor, hanem jóval e naiv bizonyosság teljes pusztulása után születik.

A detektívregény valójában nem is a kétségekkel is szembenéző racionális újkori teodiceakísérletek, az értelmes világrendet nem tapasztalva is kereső, posztuláló újkori történelemfilozófia irodalmi hangja – az a Lukács regényelmélete által filozófiailag interpretált regény –, hanem e kísérletek teljes kudarcra utáni történelemfilozófiai konklúziók kifejeződése. Legalábbis most ezzel a gondolattal játszunk el.

IV. Történelemfilozófia és regény

A történelemfilozófia és a regény ismeretesen egyaránt a transzcendentális otthontalanság irodalma. A „még haza nem érkezetttség” hosszú útját járó eposzi hősökkel szemben hőseik soha haza nem érhető transzcendentális hajléktalanok.

Míg a klasszikus eposzok vándorló hősei, hogy A REGÉNY ELMÉLETE szavait idézzük, a világban az istenek segítségével keresik a számukra először még rejtett rend megértését, addig az istenektől elhagyott világ epopeiájának, a regénynek hősei már nem a világban, hanem *a világgal szembeállított önmagukban, bensőségükben találnak rá az odakint hiába keresett értelemre, s ezt a belső értelmet szegezik szembe a világgal.* Utazásuk keresés, de az értelem nélküli világtól mindinkább elidegenülő, a bensőbe visszavonuló keresés.

A regény ilyen interpretációja szerintem pontosan megfelel a német idealizmus történelemfilozófiai öninterpretációjának: az eszményt kereső szubjektum magára marad az eszményt magában nem mutató világgal szemben, nincs más választása, mint belevetíteni eszményeit a világba, s megütközni az ennek ellenálló világgal. Eközben a világot az eszmény felől értelmezni próbáló különleges hős vagy úgy kerül szembe az eszménnyel szemben közömbös többiekkel, ahogy a világtörténelmi személyiség a fenn-

tartó egyénekkel, hogy megkísérelje őket magával húzni egy értelmes történetbe, vagy úgy, hogy tapasztalva az értelmes és értelmező cselekvés külső esélytelenségét, a lélek bensőségébe vonul vissza, mint Schellingnél, Schillernél a művész, illetve a világot esztétikai nézőpontból szemlélő ész.

Amikor a történelemfilozófus a történelem lenni kellő értelmét keresi, s mert a közvetlen tapasztalatban az nem mutatkozik, ezért posztulálja, hogy azután az ész e saját nélkülözhetetlen hipotézisállító, értelemkonstituáló tevékenységére reflektáljon, s végül önmagára, mint magamagát állító s a világban megnyilvánító szellemre találjon – akkor ugyanazt teszi, mint a regényhős, aki az élet lenni kellő értelmét keresve, megpróbálja „*formálva felfedni az élet rejtett teljességét*” egy olyan világban, ahol azt tapasztalja, hogy „*sem a célok, sem az utak nem lehetnek közvetlenül adva*”, hogy ezek órá szorulnak, s hogy az ő „*belső céljainak nem felelnek meg szükségképpen külső objektumok vagy normák*”. A világ keregett, rejtekező igazsága immár csak a hős/filozófus belső posztulátuma lehet.

Kant programja ennek a hősnek, az értelmezőnek a belső világát állítja a középpontba, akárcsak Lukács szerint a regény. Az egész német idealizmus annak tematizálása, hogyan lehetséges az eszmények felől értelmezni a világot, amikor abban az eszmény már nem mutatkozik meg magától értetődően, hogyan lehet e meg nem mutatkozással szembeszegezni, megnyilvánulásra kényszeríteni – legalább egy revelatív pillanatra – a rejtekezőt. A REGÉNY ELMÉLETE szerint ez a revelatív pillanat egyben annak belátása, hogy ez a *megértés* volna a szubjektum maximális esélye – tehát a belátás katarzisa, *de nem a megélésé*.

Miként a regény formája arra hivatott, hogy „*feloldja a létezés alapvető disszonanciáját, s hogy az értelmellenség az őt megillető helyre kerülve az értelem hordozója legyen*”, úgy a történelemfilozófiai konstrukció dolga sem volt egyéb.

Ha Kant azt kérdezte AZ EMBERISÉG EGYETEMES TÖRTÉNETE VILÁGPOLGÁRI SZEMSZÖGBŐL című írásában, hogy mi a különbség a történelemfilozófia és a regény között, akkor pusztán a fentiek nyomán azt mondhatjuk, hogy talán *formai világuk határai*. Míg a regény formáját a belső szabadságát a világban érvényesítő hős *életitörténete*, a történelemfilozófiáét a szabadságát a világban kibontó *szellem története* adja.

A történelemfilozófus csak azon az áron tudja bemutatni, érvényesíteni a világban lenni kellő, ám abban nem mutatkozó, annak szabadságnélküliségével konfliktusba kerülő szabadságot, hogy eme szabadság a világban mint szenvedélyek, önzés, társiatlan társiaság, gyermekes gonoszság, tiszta formájában mint a rombolás fúriája jelenik meg. A regényhős szabadsága pedig, így A REGÉNY ELMÉLETE, a külső világba ütközve bűnként és tébolyként jelenik meg.

A hősből csak a modern regényben lehet *bűnöző vagy tébolyult*, mert a normáit nélkülöző világ üres rutinja felől nézve az eszményt kereső-követő hős *különleges* figurának tűnik, eszményei reménytelenül *idegenek*, akár megbotránkoztatóak vagy éppen komikusak a világ eszménytelenségének kontextusában.

V. A regény utáni kor regénye, a történelemfilozófia utáni kor történelemfilozófiája

A detektívregény a regény utáni kor regénye, s a történelemfilozófia utáni kor történelemfilozófiájának modellje. Akkor születik, amikor az értelmet posztuláló hős és filozófus értelmezői kudarcra letagadhatatlanul manifesztálódott, sőt az értelem nélküli világhoz értelmet hozzárendelő kísérlete is egyfajta cinkosság gyanújába keveredett.

A detektívregény olyan imitált, parodizált teodicea, amely már rég nem vállalkozik a világrend felmutatására vagy hiposztázálására, de még csökönnyösen úgy tesz, mintha történetei támaszkodhatnának az igazság valamilyen általános feltehetőségére. Mintha a rossz jórafordíthatóságának vagy legalább elviselhető interpretációjának megbukott illúziója után az *eseti bűn* racionális körülhatárolása, megnevezése és megítélése még lehetséges volna.

A detektívregényben megoldódik a rejtvény, csak az élet rejtélyessége tűnik el, lelepleződik a tettes, de nyoma sincs bűnnek, hatékonyan alkalmaztatik az ésszerűség, de fel sem merülhet, hogy uralkodhatna az ész.

A detektívregény kastélyszalonjában, szállodai előcsarnokában mind felvonulnak a Nyugat évezredes nagy keresőtörténeteinek és az újkor elveszett racionális reményeinek kopott kísértetei. Van valami tragikomikus abban, ahogy a nagy detektív, ez a cinikus közönsége körében idegen, javíthatatlan hívó, mintha nemcsak a tudomány, a logika, az igaz értelmezés, vagyis az emberi északközösség aufklérista eszményeinek szellemeit, hanem a végső igazságét is utoljára még a zöld posztójú kártyaasztalhoz próbálná idézni.

A detektívregény sorra felidézi a történelemfilozófia és a regény nagy témáit, konfliktusait, a szabadság és szükségszerűség, a cselekvő individuum és az átfogó értelmezői szemlélet dilemmáit, a regényhős szabadságkereső útjának bűnként és tébolyként mutatkozását. Látszólag megoldja mindazt, ami a történelemfilozófia és a regény terepén kikerülhetetlen problémaként jelentkezett. Valójában persze úgy oldja meg a dilemmákat, hogy felszámolja, eltakarítja őket.

A detektívregény a történelemfilozófia és a regény nagy dilemmáinak cleanere, aki utólag érkezik a csatatérre, hogy agyonlője a haldokló problémákat.

Először a bűnnel végez. A detektívparadigma azután válik formálisan is detektívregénnyé, hogy a regény (és persze a történelemfilozófia is) már bemutatta, miként jelenhet meg bűnként és tébolyként a belső eszményeit, céljait a külső világban kereső hős erőfeszítése. Azt, hogy a bűnt most már egyszerű, praktikus, magasabb értelem nélküli rablógyilkosság helyettesíti, hogy a tébolynek többé nincs semmiféle helye, éppen a hős, a detektív bizonyítja be. A detektívregény ugyanazzal a mozdulattal számol le a bűn és a téboly lehetőségével, amellyel az átfogó értelemadásával. Hiszen a bűn legalább utalásszerűen, legalább hipotetikusan, legalább helyét fenntartva feltételezné az egyetemesen érvényes erkölcsi rendet s az ítéletet, mégpedig a végsőt, nem a történelmét, Isten Országát, a téboly lehetősége feltételezné az ész birodalmát s benne az értelem mértékeit, kompetenciáját.

Azzal, hogy a nagy detektív a holttesthez tettest, a tetteshez motivációt rendel, még nem emelte bűnné a banális gyilkosságot.

A keresés kultúrája épp akkor válhatott detektívregénnyé, amikor – mint a detektívregény minden sora bemutatja – már senki sem hisz tett és tettes elválaszthatatlanságában. Amikor elszabadult egymástól cselekvő, tett és értelem, következmény, ítélet. Amikor gazdátlaná váltak a halottak, s halottaikat vesztették a felcserélhető tettesek. Transzcendentális otthon nélkül a holtak sem tartoznak már sehová – ahogyan erre Benjamin is utal TÖRTÉNELEMFILOZÓFIAI TÉZISEI-ben. Ekkor, amikor már mértéke, pere, bírása híján megszűnik tett lenni a cselekedet, áldozat lenni az elhalt (hisz nem olyasvalaki, aki áldozatot hozott valamiért, csupán egy közönséges ölés hátrahagyta test), amikor tehát már nem volna elbeszélhető a régi, az eredeti nagy történet egyetlen va-

riánsa sem, ekkor a Nyugat nagy keresőtörténete kis detektívregényként születik újjá: ponyvaként, krimiként, szórakoztató irodalomként, ön maga szomorkás árnyékaként. A rendkívüli, a titok, amelynek jelentését eredetileg kerestük, itt jelentéktelenné, mert különösebb jelentés nélkülivé vált: egy hétköznapi kis gyilkossággá. Nem irányul semmi nagyra, akárki a tettes, valójában egy senki. Ahogyan a holttest, úgy a tettes sem érdekes. A gaztett kisszabású, személytelen, ezért gyanús mindenki, hiszen *bárki* elkövethette. A halál, amely a közös történetünkbe benyomuló és hatalmunk alá hajtandó rossz metafizikai helyén áll, s amely még mindig, a detektívregénynek is szervező alapja, a hős és lét semmilyen nagy konfliktusára nem utal. Egyszerű logikai kiindulópontja egy üressé, formálissá vált rejtvénynek. *A detektívregény a bűn és a téboly elvesztésének regénye.*

Ugyanígy bánik el a detektívtörténet a történelemfilozófia két, eredetileg a teológiától örökölt, a teodicea lehetősége szempontjából meghatározó problémájával, (1) a szabadság és szükségszerűség és ezzel összefüggésben (2) a történelem cselekvői és elbeszélői nézőpontjainak dilemmájával is.

A szabadság és szükségszerűség kérdését a teológia emberi szabad akarat és isteni előrelátás/terv problémájaként ismerte, a cselekvői és elbeszélői nézőpontok pedig az emberi és isteni intelligencia közötti mérhetetlen különbségként tematizálódtak benne.

Az újkori történelemfilozófia arra tett kísérletet, hogy (1) tisztán racionális eszközökkel közvetítsen a tett szabadsága, személyes intenciói és a tetteket és történéseket összekapcsoló magasabb értelemmel bíró (az emberi szabadságot, istenképmátságát szükségszerűen kibontakoztató) egységes történet között, s hogy (2) racionális közvetítést teremtsen a cselekvő emberi és a történelmet egyetemesen értelmező, átfogó elbeszélői nézőpont között.

A tét immár sokkal komolyabbnak tűnt, mint a teológusi teodiceakeresők számára, a történelemfilozófia nagy kísérletei pedig ennek az összefonódó kettős feladatnak a megoldására *kudarcot* vallottak, mert az ember méltóságát, szabadságát igazolni hivatott racionális teodicea feladata, a hitnek kizárólag ész általi igazolása, eleve meghaladta a filozófia kompetenciáját.

Ahogyan Lukács az istenektől elhagyott világ értelmet kereső regényhősét szembeállítja az eposzok boldog görögjeivel, akiknek az értelem világa még kézzelfogható és áttekinthető volt, s csupán az volt a gondjuk, hogy az ember meglegye kijelölt helyét e világban, ahol a tévelygés legfeljebb a mérték és a belátás hiányából fakadhatott, és a tudás *csupán a homályteremtő fátylak fellebbentése* volt – úgy álltak szemben, olyan esélytelenül, a német idealizmus teodiceaépítő történelemfilozófusai teodiceakereső teológus elődeikkel, akiket még hazavárt a hit rendületlen világrendje, Isten Országának végső harmóniája, s ahol a tévelygés, a bűn és a rossz élménye legfeljebb a véges emberi belátásból, Isten bölcsességének kifürkészhetetlenségéből adódhatott, s a megismerés csupán a hitet, a kinyilatkoztatás bizonyosságát homályosító e világi fátylak elhúzása volt.

A detektívregény látszólag frappánsan tudja kezelni a történelemfilozófia e megoldhatatlannak látszó dilemmáit.

A szabadság és szükségszerűség problémája a tettes és a detektív szereposztásában tér vissza, személyesül meg. Az egyedi, különös indítékú tett és a tettet az értelem átfogó koncepciójába, logikája szükségszerű rendjébe fogadó ész mintha e formában találna végre könnyed egyesítésre.

Egyúttal megoldódni látszik a cselekvői és elbeszélői nézőpont történelemfilozófiai problematikája is. A két nézőpont – akárcsak a klasszikus történelemfilozófiában – jól láthatóan itt sem esik egybe. De míg ott a közvetítés roppant problematikus volt, itt

mindez egyszerű feloldást nyer. A történelemfilozófia szerzője azért került zavarba, mert vagy meg kellett magyaráznia a filozófus mindentudását, a cselekvők és történések fölött álló, átfogó nézőpontját, vagyis egy egyszerre emberi és emberfölötti, mert külső nézőponttal bíró elbeszélői szubjektumot, vagy valami különös, irracionális transzformációt kellett beiktatnia az elbeszélésbe, amely közvetíteni hivatott a partikuláris és az átfogó értelmező nézőpont között (például a társiatlan társiasságot, az ész cselét), esetleg a cselekvők közé is be kellett csempésznie, vagyis belsőként kellett megszemélyesítenie a külső nézőpontot (ilyen a hegeli világtörténelmi személyiség). Mindez fel lazította, következetlenné tette a történelemfilozófia szigorúan racionális ambíciókkal induló konstrukcióit. A detektívregényben viszont a nagy detektív figurája könnyedén teremt rendet a nézőpontok között, amikor bemutatja a maga elbeszélését, hamisként értelmezve a többit. Vállaltan ő a történet ura, aki a látszatok mögé lát, összeilleszti azt, ami összetartozik, felmutatja az igaz, egész történetet. S rendes felvilágosítóként el is magyarázza, hogyan illeszkedik az értelmező ész rendjébe mindaz, ami először, más, a történések szintjén lehetséges – tettesi vagy résztvevői – szempontból, tehát nélküle, nem látszott ilyesfajta rendbe szerveződni. A filozófusból tehát, akinek állandó problémája volt, hogy kívül is, meg belül is kellett volna állnia az eseményeken, egyszerre kellett volna a történetben cselekvő embernek s felsőbbrendű szemlélőnek lennie: detektív lett. Ember, de nem résztvevő, értelmező, de nem cselekvő – a történeten kívüli, pontosabban a bűntett és nyomozás két története közül csak az utóbbiban jelen levő. A tett és tettesi narráció értelmező olvasója.

Ami persze nyomban rávilágít arra is, hogy *milyen áron sikerült megoldani a történelemfilozófia (és a regény) e dilemmáit.*

Az első ár az, hogy a történet történetekre esik szét, elkülönülő történetszintekre szakad, a tettes cselekvéseinek eredeti, elbeszélés előtti történetére, a tettnek a tettes által előállított, felkínált hamis történetére, a nyomozás történetére, végül a detektív által rekonstruált történetre. Ehhez járulhat még a nagy detektív segítőjének narrációjában folyamatosan megjelenő, alakuló s rendre tévesnek bizonyuló történet, valamint az olvasás során az olvasó által hasonlóképpen felállított, folyamatosan módosuló, végül a nagy detektív megfejtése által felülírt hipotetikus elbeszélés arról, ami eredetileg történetelt. (Vö. Peter Hühn: DER DETEKTIV ALS LESER.)

A második ár, hogy a hős egyszerűen kivonul a történetből. Ha a regény előtti, eposzi cselekvő hős még a világon belüli kereső volt, a regényhős pedig „már nem otthonos a világban, de benne keresi magát”, s belátása ugyan, hogy benne nincs meg, de a keresés feladhatatlan – akkor a detektívregény hőséről világos, hogy ő már eleve teljesen a cselekvések történetén, világán kívül áll. Pontosabban, elválík egymástól, két különböző szemlélyé lesz a cselekvő és a hős. A hős helyett helyettes hős cselekszik – a tettes.

A detektívregény egyetlen igazi hőse, a nagy detektív utólag, kívülről érkezik, amikor már minden megtörtént. Mindenki gyanús, ő azonban szükségképpen ártatlan. Bármilyen megértőn fordul is a szereplőkhöz és történésekhez, mindig *idegen*. Ez az egész nem az ő története, a halott nem az ő vesztesége, a társaság nem az ő világa. Mások történetét igyekszik összerakni, összeolvasni a jelekből – idegen szöveg hieroglifáinak összeolvasója. Az összeillesztés, élet és halál dolgában rendet rakni – számára nem élet-halál kérdése.

Ami történt, az a detektívregény tulajdonképpeni elbeszélés ideje előtti. Bloch emlékeztet rá, hogy minden más elbeszélésformában a tettek az olvasó szeme láttára történnek meg, itt azonban *korábban*, ahogyan a detektív, úgy az olvasó is későn érkezik. Még

ha esetleg újabb gyilkosságok történnek is a detektívregény idejében (amelyeknek tettese persze szintén nem a főhős), az egész történet megalapozója és szervezője a már az elbeszélés előtt megtörtént „alfatörténet”.

Hiába old meg minden egyes esetet a nagy detektív, éppen esetről esetre, halottról halottra vándorlása, a detektívregény lényege szerinti folytatásossága jelzi, hogy minden értelemadási kísérlete újra meg újra érvényét veszti, végső soron értelmetlenség, hogy semmilyen megfejtése nem képes immár valamely átfogó renddé összeszervezni a történéseket és megváltani őket közös értelemnélküliségükből.

A REGÉNY ELMÉLETE szerint *a regény* – s azt hiszem, ez ugyanígy áll a klasszikus német történelemfilozófiára is – férfiasan rezignált, kettősen ironikus belátása annak, hogy reménytelen kísérlet az, hogy a belső eszmény és a világ egyesíthető volna, hogy a transzcendenciát a világban immanensen felleljük, de egyben annak is, hogy reménytelen, hogy e keresésről lemondjunk.

Azt mondhatnánk, hogy *a detektívregény* férfiatlan imitációja, paródiája a nagy keresésnek, amikor a teodicea ama kérdése helyére, hogy vajon ki a felelős a rosszért, s helyreállítható-e a világ és az eszmény egységének képzete, azt a kérdést állítja, hogy ki ölte meg Lord Edgware-t, és hogy vajon eljutottunk-e már a történet ama megkönynyebbülést hozó pontjára, amikor végre felszolgálhatja a butler a teát anélkül, hogy remegő kezek kiloccsantanák azt a csészéből.

Mégis, épp ez az ár a filozófiailag legérdekesebb: *a detektívregény metafizikai becsületesege védelmére mindenképpen felhozható három vonása.*

Az egyik, amit Borges úgy mondott, hogy „*a rendtelenség korában [mégiscsak] megőrzi a rend egy formáját*”, egy szűk területen őrzi az értelem maradványát egy értelmet nem találó világban. A detektívregény már eleve, illúziótlanul tudomásul veszi, hogy a lét nem áll össze egész történetté, eposzá, üdvtörténetté vagy értelmes történelemmé, de minden kiürültsége – s ennek bemutatása – ellenére még történetben beszél, még *ragaszkodik a történések történetyszerűségéhez.*

Akkor teszi ezt, amikor *az ész átfogó értelmezői szerepének, lehetőségeinek összeomlása nyomán* voltak, akik az értelemmel való összefonódástól a mítosz és poézis felé keresték az ész menekülő-útvonalát, voltak, akik ész és értelem egységét a tiszta logikai problémák védettnek remélt rezervátumába próbálták átmenteni, voltak, akik minden történet végét, képtelenségét, a lét és a nézőpontok összeilleszthetetlen fragmentáltságát hirdették, mások csak a közös történet, a közös narráció lehetőségét adták fel, és az elbeszélés nézőpontok szerinti különbözőségét tették meg gondolkodásuk alapjává, voltak, akik fikatív, de politikai manipuláció céljaira alkalmassá tett, közösnek beállított, oktrojált történelmi narrációkkal operáltak, voltak, akik az észt praktikusán instrumentalizált formájára redukálták, s voltak, akik épp ezt bírálva kísérelték meg felmutatni az ész, értelem és emberi méltóság találkozása eszményének legalább e bírálat formájában megőrzött emlékét.

A detektívregényben mindenesetre épp az ellenkezője történik annak, amit Schiller gondolt, hogy tudniillik az ész utolsó lehetősége, hogy lemondva az értelmezés reménytelennek bizonyuló vállalkozásáról, szubjektum voltát, a lét közömbös sodrásában őt megtartó szabadságát az értelem nélküli történések pusztá fenségének felfedezésében, tehát az esztétikai szemlélet distanciájának utolsó menedékebe visszahúzódva őrizheti meg.

A detektívregény hőse nem hajlandó feladni az értelem tarthatatlanná vált hadállásait, akkor sem, ha ez az értelem már nem képes világgént elbeszélni a létet.

A detektívtörténet a lejáratódott, megalázott értelem (mint Schiller mondaná, persze gyatra) válasza az őt cserbenhagyó ész megfutamodására, az esztétikai szemlélet – igazi védelmet adni képtelennek bizonyult – fedezékébe menekülésére, amikor bemutatja, hogy a megnyugtató nagy történet illúziójának lerombolódása utáni rommezőre visszasomfordáló, tengődő észnek mégiscsak az értelem foghat mégoly sovány zsákmányt.

A detektívregény az ész filozófiája formátlan törmelékeinek mentésére tett tragikomikus kísérlet, e filozófia összeomlása után, ezen összeomlás tudatában.

Tudatosan, vállaltan csak egy kiszakított töredéket ragad meg – a történelem helyett egyetlen esetet (meg persze majd a következőt) –, de azt a töredéket történetté kényszeríti akkor is, sőt éppen akkor, amikor mozzanatai feltűnően és hevesen ellenállnak annak, hogy történetté rendeződjenek.

Mínhogy épp az esztétikai szemléletbe iszkolt ész próbálja az értelemhez fűződő kihűlt viszonyára emlékeztetni, hangsúlyosan csak a tiszta értelem erőit működteti. Ezért, hogy sem a szépnek, sem a fenségesnek nincs helye benne, redukált sémákkal dolgozik. Ezért, hogy a pusztá nyomolvasásnak, a jel jelentésre vonatkoztatásának, a mozzanat történetté beszélésének minden mástól – mint zavaróan mellékestől – való lecsupaszításának kell elfoglalnia az elbeszélés minden terét, hiszen épp ez az ő legfőbb állítása, tette, „csakazértis”-e.

Ezért nem látszik a detektívregény „igazi” irodalomnak. Hiszen éppen megtagadja az esztétikai szemléletet, és az értelmezés igénye mellett áll ki a világmagyarázó értelem pozícióinak összeomlása után is.

A detektívregényben a megvert, szitává lőtt metafizika még egyszer utoljára egy kis bosszút áll az esztétikán.

A másik fontos utalás a detektív *jelenlétének ambivalenciájából* adódik. Kívülről érkezik, mégis, ha külsőként és utólag is, egy második, értelmező történet létrehozásával belép az elbeszélésbe. Ekkor afféle ideiglenesen emberré lett istenség: igazságot tesz, ítélt, helyreállít, s bár az egyes tett értékelése kapcsán rávilágít mindenki gyanúságára, egyben maga is elveszti ártatlanságát. A megértésnek, a titok feltárásának ára van: intellektuális részesedés abban, ami történt. Ha a szörnyű titok megfejtése némi megkönnyebbülést hoz, mert helyreállítani látszik az értelem rendjét, akkor e megkönnyebbülés, a teher e levétele nem ingyenes: valakinek magára kellett vennie a tettről és indítékairól való tudást. A megértett rossz nem tűnik el, súlya nem oszlik semmivé, hanem a megértőre nehezedik. A nagy detektív ezért nem fecseg sokat. Kérdez, bólint, fejét csóválja, sóhajtva összegez. Gondterhelt. Sóhaja mutatja: *ki ő, s mi a dolga*. A detektívregény metafizikai őszintesége éppen folytatásos jellegében áll. A nagy detektív jön és megy. Azzal, hogy esetről esetre bandukol tovább, jelzi, hogy nem lehetséges többé egyetemes megváltás, hogy minden egyes tett üressége, értelmetlensége elszigetelten tátongó szakadék, hogy még a rossz sem képes egységes s így talán egyben megváltható világgá összeállni.

A detektívtörténet harmadik fontos metafizikai érdemessége, hogy *a hős idegenné válása, kivonulása a történetből* a történelemfilozófia nagy fiaskójának egyik legmélyebb filozófiai konklúzióját jeleníti meg.

A detektív figuráját filozófiai szempontból elemző szerzők közül Kracauer, Bloch és Benjamin egyaránt *kívülállását* tekintették legfontosabb vonásának. Legmélyebben ezt a kívülállást Benjamin ragadta meg, aki eleinte, a Baudelaire-tanulmány idején, a flaneur, a nagyvárosi kószáló megfigyelő figurájában vélte felismerni a közös jelentését

vesztett világ darabjait, arcvonásait egymáshoz illesztő, az emberi jelenlét elmosódó nyomait, nyomaiból a világváros olvasatát s magát az eltűnő időt rekonstruáló detektívet. A többiek közé vegyülő, kószáló megfigyelőnek ez a prousti, poe-i figurája mindig valamiféle inkognitóban van azokkal szemben, akiket figyel, értelmez.

Azt, hogy a félig-meddig kívülálló, szemlélő ambivalens pozíciója mindenestre éppen logikailag nem tartható, a detektív sztereotípiájának néhány konzekvens kiélézése mutatja. A szerep dinamikája kétféle mozdíthatja.

Az egyes detektívtörténetekben meg is valósuló egyik lehetőség az, hogy a detektív a jelek mind pontosabb értelmezésére törekedve rájön, hogy csak akkor képes megérteni, ami történt, ha feltárja a tettes, sőt valamennyi gyanúsított lehetséges intencióit, s ekkor mind *közelebb* kell kerülnie a szereplők világához, nincs mese, valóban képesnek kell lennie átélni azt, beleélni magát a valóságos cselekvő szerepébe. Gondolatban legalábbis el kell követnie a tettet, a gyilkosságot, méghozzá annak valamennyi elgondolható formájában, hogy egy kivételével biztosan kizárhassa a többit. Lélekben tettesé kell lennie, kezdeti idegensége ellenére involválódik a történetbe. Ez a történetek egy alfajában nyomozati akciói során a detektív valóságos belekeveredését is jelenti a történésekbe, amelyek ezáltal megszűnnek előttes eseményeknek maradni, magukba húzzák a kezdetben kívülálló hőst, aki mindinkább maga is a megfejtendő, értelmezendő történet része lesz, elveszítve a külső értelmezői distanciát. Ez az involválódás például Deleuze Proust-értelmezése szerint szükségszerű, hiszen a közömbös megfigyelő nem látna semmit ott, ahol az involvált jelentést fedez fel. A jel, mondja Proust nyomán Deleuze, erőszakot gyakorol az értelmezőn, ez az erőszak váltja ki az őt értelmezni képes gondolkodást. Az értelmező példája a féltékeny szerelmes, aki hazugságon kapja szerelme arcvonásait. A féltékeny szerelmes isteni értelmezőként figyel a jelekre, amelyekben az igazság elárulja magát. Történeté olvassa a jeleket, amire csak úgy képes, hogy egészen magát képzele e történet szereplőjeként. Ebben az esetben a detektív mindinkább eltűnik a történetben.

Mindez jól láthatóan formálja meg a klasszikus történelemfilozófia ama gondolatának konklúzióit, hogy a megismerést vezető eszme maga is a valóságot alakító erővé válik.

A másik lehetséges út a történettől való *távolodás* következetes folytatása.

Benjamin utolsó szövegében már véletlenség fokozódik a megfejtő kívülállása. A laza flaneur figurája helyén immár a megfejtés, az összeillesztés feladatával kétségbeesetten birkózó idegent találunk. *Küldöttet*. A nagy detektív, a küldött most már nem más, mint Benjamin A TÖRTÉNELEM FOGALMÁRÓL írt téziseinek, e történelemfilozófiák utáni történelemfilozófiai számvetésnek az anyala. Ő az, aki akkor érkezik, amikor már megtörtént minden szörnyűség, előtte a holtak, az egész értelem törmelékei. Ő már tudja, hogy jóllehet minden résztvevőt saját értelmezésre kényszerít a gazdátlanul hagyva ellenük forduló, értelmetlen történések fenyegetése, hogy az involváló erőszak kikényszeríti az interpretációt, de hogy épp ezért a megtörténtek résztvevőinek egyetlen, szükségképpen partikuláris értelmezése sem lehet – a külső, anyagi, filozófusi néző szempontjából – igaz. S az idegen, az angyal nekilát, hogy maga rakja össze a széthullott cserepeket, összeillesztve azt, ami összetartozik, amit szétszakítottak a történetek és a történetek, hogy helyreállítsa a szétszakadt egész életet, feltámassza a holtakat. Az angyal, angelosz, mal'ak – a küldött kétségbeesett kísérlete, hogy egyetlen értelmes történeté olvassa össze a jeleket, kudarcra van ítélve. Ehhez a megváltói feladathoz magára a Messiásra volna szükség.

Adorno a MINIMA MORALIÁ-ban (1945) írja a következő, Benjamin hatását mutató sorokat: „*A filozófia, ahogy a kétségbeesésre tekintettel még egyedül vállalható, az a kísérlet lenne, hogy minden dolgot úgy szemléljünk, amint az a megváltás álláspontjáról mutatkozik. A megismerésnek nincsen más fénye, mint ami a megváltás felől vetül a világra; minden egyéb kimerül az utólagos konstrukcióban (Nachkonstruktion), és pusztá technika marad.*”

Csakhogy a kívülről, idegenné távolodva értelmező angyal egymaga, e megváltás híján képtelen elbeszélni a történetet. Értelmezői szerepe fenntarthatatlan.

Mulatságosan parodisztikussá válik, mint a TWIN PEAKS Cooper ügynöke, aki előtt nem feltárulnak, hanem egyre kibogozhatatlanabb, értelmetlenebb zürzavarrá válnak a jelek, amelyek – minthogy a történet lehetőségének elvesztésével immár nincs mire vonatkoztatni őket – mindinkább elvesztik jel voltukat, hogy visszasüllyedjenek eredendő érdektelenségükbe. Csak a nyitó- és zárókép nyomasztó fenyegetése bizonyos.

Vagy keserű paródiává válik, mint Kertész névtelen nyomkeresője, akit a szöveg csak „küldött”-ként, vagyis angyalként említ, s akiről az egyik szereplő ki is mondja, hogy „nem ember”. A NYOMKERESŐ sorra veszi a klasszikus detektívregény minden konvencionális toposzát – a gyanút, a kihallgatást, a várost, a helyszínbejárást és a szállodai előcsarnokot.

A hangsúlyozottan arctalan, tulajdonságok nélküli nyomkereső hiába keresi fel a helyszínt, hiába látja nagyon is előtérbe tolva, egyenesen kiállítva a bűnjelek sokaságát, s hiába látszik tudni a megtörténtekekről, amelyekről a tetthelyen tartózkodó személyek nemhogy nem hallgatnak, hanem írásban és szóban egyenesen arról beszél mindenki – a magát készségesen eleve tetthelyként prezentáló helyszín, az odakészített nyilvánvaló bűnjelek és a beszélők éppen felkínált, reménytelenül hazug egységükkel számolják fel a történetek igazi rekonstruálhatóságát. A megtörténtekekről szóló gazdag tájékoztató programokhoz vezető út kapujának felirata arra utal, a hely Buchenwald. „*Mindenkinek a magáét!*” Az egyetlen, gúnyos értelem, ami a küldött előtt feltárul, ezeknek a vasbetűknek a jelentése: ami történt, arra nincs, nem lehetséges közös elbeszélés, nem válhat történetté. *Maga a helyszín számolja fel a tetthelyet, a tárgyak a nyomokat, a narráció a történetet.* Minden elbeszélés csak a megtörtént hamisítványa lehet. Ahol a nyomokat prospektus hirdeti, ott a nyomkeresőnek nincs többé dolga, a történet végső elvesztése nyomán a küldetés, a felidézés, az értelmezés minden esélye elenyészik. A szállodai előcsarnokból – a vidéki kastély vendégeit egybegyűjtő szalon e városi megfelelőjéből, mely hagyományosan a detektívregénybeli összegzés, a reflexió, a titok feltárulásának helye, s melynek egykor Kracauer adta érzékeny filozófiai leírását, oly finoman megragadva az itt manifesztálódó metafizikai űrt, hogy egy pillanatra azt hihettük, Proust, Kracauer és a BERLINI GYERMEKKOR-t vagy az EGYIRÁNYÚ UTCÁ-t író Walter Benjamin csupán különböző nevei ugyanannak a szerzőnek –, a szállodai előcsarnokból Kertész nyomkeresője anélkül lép ki, hogy összefoglalhatná az igazságot, vagy akár megszólalhatna, s persze nem is volna kinek.

Otthagya az előcsarnokot, átlép a hamisan kedélyes világba, hogy nejjével immár tengerparti nyaralásra induljon. Küldetése értelmetlenné vált, nem küldött, nem értelmező idegen többé, beleolvad a történet nélküli semmibe, csupán egyik megkülönböztethetetlen komponense a fecsegő csendnek. Akár neve is lehetne.

Irodalom

A detektívregényről szóló tengernyi irodalomból itt csak a szövegben említett néhány cím leelőhelyét adom meg:

Adorno, Theodor W.: MINIMA MORALIA. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1951.

Benjamin, Walter: BERLINI GYERMEKKOR ÉS EGYRÁNYÚ UTCA. In: uő: EGYRÁNYÚ UTCA. BERLINI GYERMEKKOR. Atlantisz, 2005.

– A MÁSODIK CSÁSZÁRSÁG PÁRISZA BAUDELAIRE-NÉL. In: uő: ANGELUS NOVUS. ÉRTEKEZÉSEK, KÍSÉRLETEK, BÍRÁLATOK. Magyar Helikon, 1980. 819–931.

– A TÖRTÉNELEM FOGALMÁRÓL. In: uő: ANGELUS NOVUS. Id. kiad. 959–974.

Bloch, Ernst: PHILOSOPHISCHE ANSICHT DES DETEKTIVROMANS. In: uő: LITERARISCHE AUFSÄTZE. Gesamttausgabe, Bd. 9. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1965. 242–263.

Borges, Jorge Luis: A DETEKTÍVREGÉNY. Eredetileg in: BORGES ORAL. Buenos Aires, 1979. Németül: DIE KRIMINALGESCHICHTE. In: uő: GESAMMELTE WERKE. Bd. 5/II. Hanser, München, 1981.

Brecht, Bertolt: ÜBER DIE POPULARITÄT DES KRIMINALROMANS. In: uő: SCHRIFTEN ZUR LITERATUR UND KUNST 2. Gesammelte Werke in 20 Bänden, Bd. 19. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1967. 450–457.

Eco, Umberto: STRUTTURA NARRATIVA IN FLEMMING. In: Barthes, R. és mások: L'ANALISI DEL RACCONTO. Bompiani, Milano, 1969. 123–162.

– A RÓZSA NEVE. Árkádia, 1988.

Ginzburg, Carlo: NYOMOK. A JEL-PARADIGMA GYÖKEREI. In: uő: NYOMOK, BIZONYÍTÉKOK, MIKROTÖRTÉNELEM. Kijárat, 2010. 13–55.

Hühn, Peter: DER DETEKTIV ALS LESER. NARRATIVITÄT UND LESEKONZEPTE IN DER DETEKTIVLITERATUR. In: Vogt, Jochen (Hrsg.): DER KRIMINALROMAN. POETIK. THEORIE. GESCHICHTE. Wilhelm Fink, München, 1998. 239–254.

Kant, Immanuel: AZ EMBERISÉG EGYETEMES TÖRTÉNETÉNEK ESZMÉJE VILÁGPOLGÁRI SZEMSZÖGBŐL. In: uő: A VALLÁS A PUSZTA ÉSZ HATÁRAIN BELÜL ÉS MÁS ÍRÁSOK. Gondolat, 1974.

Kertész Imre: A NYOMKERESŐ. Magvető, 2009 (1977).

– DETEKTÍVTÖRTÉNET. Magvető, 2009 (1977).

Kracauer, Siegfried: A DETEKTÍVREGÉNY ÉS TÖRTÉNELEM. A VÉGSŐ DOLGOK ELŐTT. In: uő: A DETEKTÍVREGÉNY. ÉRTELMEZÉS; TÖRTÉNELEM. A VÉGSŐ DOLGOK ELŐTT. Kijárat, 2009.

Lukács György: A REGÉNY ELMÉLETE. In: uő: A HEIDELBERGI MŰVÉSZETFILOZÓFIA ÉS ESZTÉTIKA. A REGÉNY ELMÉLETE. Magvető, 1975. 479–593.

Schiller, Friedrich: A FENSÉGESRŐL. In: uő: MŰVÉSZETFILOZÓFIAI ÉS TÖRTÉNELEMFILOZÓFIAI ÍRÁSOK. Atlantisz, 2005. 353–370.

Sklovszkij, Viktor: DIE KRIMINALERZÄHLUNG BEI CONAN DOYLE. In: Vogt: i. m. 142–153. (Eredetileg: uő: ТЕОРИЈА ПРОЗИ. 2. kiad. Leningrád, 1929. 129–142.)

Todorov, Tzvetan: TYPOLOGIE DU ROMAN POLICIER. In: uő: POÉTIQUE DE LA PROSE. Paris, 1971. 55–65.